

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ, ΨΗΦΙΑΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Διονυσίας Καλλινίκου

I. Ψηφιακά αρχεία και Βιβλιοθήκες

Η δημιουργία ψηφιακών αρχείων, βιβλιοθηκών και μουσείων δίνει τη δυνατότητα εύκολης πρόσβασης στο ψηφιακό περιεχόμενο και επιτρέπει τη διάσωσή του, γεγονός που έχει τεράστια ιδεολογική και πολιτική σημασία, τώρα που η ανθρωπότητα έχει όσο ποτέ την ανάγκη προσέγγισης των πολιτισμών και διατήρησης της πολυφωνίας και της απεριόριστης ποικιλίας, στο πλαίσιο ενός μοντέλου πολυπολιτισμικής και ανοιχτής κοινωνίας.

Τα ψηφιακά αρχεία αποτελούν τη πιο σύγχρονη μορφή τεκμηρίων που φέρνουν μεγάλες αλλαγές στην παραδοσιακή μορφή πρόσβασης και διάδοσης του περιεχομένου. Στην ουσία πρόκειται για συλλογή μεγάλων ποσοτήτων υλικού σε ψηφιακή μορφή το οποίο μπορεί να διατεθεί μέσω των νέων τεχνολογιών με μεγάλη ταχύτητα, σε ελάχιστο χρόνο και ανεξάρτητα από το χώρο ή τον τόπο.

Τα αρχεία διαφέρουν από τις βιβλιοθήκες από την άποψη ότι ο βασικός σκοπός τους δεν είναι τόσο η διάδοση της γνώσης και της πληροφορίας, όσο η διατήρηση της ακεραιότητας και η διάσωση του αρχειακού υλικού, χάριν του γενικότερου δημόσιου συμφέροντος, με συνέπεια να υπάρχει δυνατότητα τα θέματα των πνευματικών δικαιωμάτων να επιλύονται με μεγαλύτερη πλαστικότητα.

Σε κάθε περίπτωση η πνευματική ιδιοκτησία δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται αρνητικά από τους αρχειονόμους γιατί και αυτοί κινούνται γύρω από το ίδιο υπόβαθρο, την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά.

II. Η έννοια του αρχείου

Το αρχείο παραπέμπει σε συλλογή εγγράφων ή άλλων αντικειμένων που έχουν ιστορική σημασία και φυλάσσονται για την επιβεβαίωση γεγονότων ειδικού ή γενικού ενδιαφέροντος¹. Τα αρχεία έχουν το χαρακτήρα ιστορικής πηγής και παρέχουν στοιχεία και μαρτυρίες για τις ανθρώπινες δραστηριότητες και συναλλαγές². Αποτελούν τη βάση των δικαιωμάτων των ατόμων και των κρατών και η ύπαρξή τους είναι θεμελιώδης για τη

¹ Για την έννοια του αρχείου βλ. Ελληνικό Λεξικό Τεγόπουλος-Φυτράκης 1993 και Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια Παύλος Δρανδάκης, (Τόμος Ε- Β΄ έκδοση).

² Αμαλία Παππά, « Δικαίωμα στην πληροφόρηση: νέα όρια και αντιφάσεις» ,Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία 2002, σ.7.

δημοκρατία και τη χρηστή διοίκηση³ καθώς και για την κατανόηση της ιστορίας και του πολιτισμού.

Ορισμό του αρχείου δίνει ο Ν. 1946/1991 για τα Γενικά Αρχεία του Κράτους. Σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου αυτού «Αρχείο είναι το σύνολο των μαρτυριών και των εγγράφων, αδιακρίτως χρονολογίας, σχήματος και ύλης, που σχετίζονται με τη δραστηριότητα του Κράτους, δημοσίων και ιδιωτικών οργανισμών ή νομικών ή φυσικών προσώπων ή ομάδων φυσικών προσώπων»⁴.

Το αρχειακό υλικό, σύμφωνα με το άρθρο 1 του παραπάνω νόμου, περιλαμβάνει πρωτότυπα ή αντίγραφα οποιασδήποτε ύλης ή τεχνικής, ιδίως: α) μεμονωμένα έγγραφα, χειρόγραφα, κώδικες και συλλογές β) απομνημονεύματα και ημερολόγια γ) αλληλογραφία επίσημη και ιδιωτική δημοσίων προσώπων δ) έντυπα, εκκλήσεις, προκηρύξεις, αφίσες ε) αρχεία καταχωρισμένα σε ηλεκτρονικό υπολογιστή με οποιαδήποτε μορφή σύμφωνα με την εξέλιξη της τεχνολογίας στ) οποιοδήποτε υλικό σε ηχητικές και οπτικές αποτυπώσεις με ιστορική και πολιτιστική αξία .

Ο Ν. 1946/1991 διακρίνει τα αρχεία σε δημόσια, εκκλησιαστικά και ιδιωτικά.

Δημόσια αρχεία, σύμφωνα με το άρθρο 2 του νόμου αυτού, χαρακτηρίζονται τα αρχεία που βρίσκονται στην κατοχή δημοσίων υπηρεσιών, δικαστικών αρχών, νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου που εμπίπτουν στο δημόσιο τομέα, οργανισμών και υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, ληξιαρχείων, συμβολαιογραφείων, υποθηκοφυλακείων, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, ιδρυμάτων του αποδήμου ελληνισμού και άλλων υπηρεσιών κατά την έννοια του άρθρου 51 Ν. 1892/1990, όπως ισχύει.

Εκκλησιαστικά αρχεία, κατά την έννοια του άρθρου 3 Ν. 1946/1991, χαρακτηρίζονται τα αρχεία ορθόδοξων εκκλησιαστικών αρχών, ιδρυμάτων, ναών και μονών. Στα εκκλησιαστικά αρχεία περιλαμβάνονται και τα αρχεία άλλων δογμάτων ή θρησκειών.

Ιδιωτικά αρχεία , σύμφωνα με το άρθρο 4 Ν. 1946/1991, χαρακτηρίζονται, ιδίως τα αρχεία ιδιωτικού περιεχομένου βυζαντινής περιόδου, τα αρχεία των προσώπων που άσκησαν ανώτατα λειτουργήματα της πολιτεία και της εκκλησίας, τα αρχεία των προσώπων που διακρίθηκαν στις επιστήμες, τα γράμματα, τις τέχνες, την εθνική ή οποιαδήποτε άλλη δράση, τα αρχεία άλλων φυσικών προσώπων που το περιεχόμενό τους παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τα αρχεία πολιτικών κομμάτων και συνδικαλιστικών οργανώσεων, τα αρχεία νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου, όπως συλλόγων, συνεταιρισμών, ιδρυμάτων και

³ Ζήσιμος Συνοδινός, « Η πρόσβαση στα αρχεία: δυνατότητες, δεοντολογία, απόρρητο», Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία 1998, σ.38 με παραπομπή στη διακήρυξη του Διεθνούς Συμβουλίου Αρχείων.

⁴ «Αρχείο», κατά την έννοια του Ν. 1946/1991, είναι «και κάθε τεκμήριο καταγραφής πληροφοριών που προβλέπεται στο ν. 2846/2000 και συγκροτεί το Αρχείο του Πρωθυπουργού»

ομάδων φυσικών προσώπων, καθώς και τα αρχεία εμπορικών οίκων, επιχειρήσεων και τραπεζών.

Το άρθρο 5 Ν. 1946/1991 χαρακτηρίζει ως *οπτικοακουστικά* αρχεία τις μαρτυρίες σε ηχητικές και κινούμενες ή στατικές οπτικές αποτυπώσεις, ενώ σύμφωνα με το άρθρο 6 αρχεία *χαρτών και σχεδίων* χαρακτηρίζονται οι μαρτυρίες σε οπτικές ή γραμμικές αποτυπώσεις και απεικονίσεις σε χάρτες, τοπογραφικά και υδρογραφικά διαγράμματα και σχέδια, μακέτες, αεροφωτογραφίες, ιχνογραφήματα, χαλκογραφίες, λιθογραφίες και ξυλογραφίες.

Σύμφωνα με τον ιδρυτικό νόμο για το Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο, στην έννοια του «*οπτικοακουστικού υλικού*» περιλαμβάνεται η καταγραφή επί κάθε μέσου ήχων και κινούμενων εικόνων συμπεριλαμβανομένων των μετα-δεδομένων περιγραφής διαχείρισης και δομής. Στην έννοια τους πρωτογενούς ψηφιακού υλικού εμπεριέχονται πληροφορίες αποτυπωμένες εξαρχής σε ψηφιακή μορφή, σε ψηφιακούς δίσκους και σε άλλα μέσα ψηφιακής αποθήκευσης⁵.

Σκοπός του Εθνικού Οπτικοακουστικού Αρχείου είναι η δημιουργία εθνικής αρχαιοθήκης οπτικοακουστικού και πρωτογενούς ψηφιακού υλικού και ειδικότερα η διάσωση και διατήρηση οπτικοακουστικών και πρωτογενώς ψηφιακών έργων προκειμένου να εξασφαλισθεί η πρόσβαση από κάθε ενδιαφερόμενο στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά της χώρας⁶. Το Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο έχει τη δυνατότητα πρόσβασης και συνεργασίας με τα αρχεία άλλων δημοσίων φορέων, συγκεντρώνει οπτικοακουστικό υλικό από άλλους φορείς και χορηγεί στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας και στη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων αντίγραφα από το ψηφιοποιημένο υλικό του για ένταξη στις αντίστοιχες συλλογές τους, προς φύλαξη ή απλή χρήση εντός της Βιβλιοθήκης τους⁷.

Οι δραστηριότητες Εθνικού Οπτικοακουστικού Αρχείου, στο μέτρο που δεν θίγονται τα πνευματικά και συγγενικά δικαιώματα, εναρμονίζονται με τη Σύσταση της 16^{ης} Νοεμβρίου 2005 για την κινηματογραφική κληρονομιά. Η Σύσταση αυτή υποστηρίζει τη συνεργασία των φορέων και την κατάθεση⁸ αντιγράφου κάθε ευρωπαϊκής ταινίας που έχει χρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση σε ένα τουλάχιστον αρχείο, προωθεί την ευρωπαϊκή τυποποίηση της καταλογογράφησης ταινιών με σκοπό τη βελτίωση της διαλειτουργικότητας των βάσεων δεδομένων και προβλέπει τη διευκόλυνση της

⁵ Βλ. άρθρο 2 παρ. 2 στοιχεία α και β Ν. 3444/2006 (ΦΕΚ Α 46/ 2 Μαρτίου 2006) «Σύσταση «Εθνικού Οπτικοακουστικού Αρχείου»-Ρύθμιση θεμάτων Γενικής Γραμματείας Επικοινωνίας, Γενικής Γραμματείας Ενημέρωσης και άλλες διατάξεις». Βλ. και www.avarchive.gr

⁶ Βλ. άρθρα 2 και 3 Ν. 3444/2006.

⁷ Βλ. άρθρο 5 Ν. 3444/2006.

⁸ Βλ. και το Ψήφισμα 2003/ C 295/03 του Συμβουλίου της 24^{ης} Νοεμβρίου 2003 σχετικά με τη νόμιμη κατάθεση των κινηματογραφικών έργων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕΕΚ 5.12.2003 C 295/5).

διαπραγμάτευσης πρότυπης σύμβασης σε ευρωπαϊκό επίπεδο μεταξύ αρμόδιων φορέων και κατόχων δικαιωμάτων για τους όρους με βάση τους οποίους μπορούν να καθίστανται προσιτά στο κοινό τα κατατιθέμενα έργα. Η πρόσβαση στα κατατιθέμενα κινηματογραφικά έργα για παιδαγωγικές, πολιτιστικές, ερευνητικές ή άλλες παρεμφερείς μη εμπορικές χρήσεις επιτρέπεται «χωρίς ποτέ να θίγονται τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα»⁹.

Το Ψήφισμα Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 24^{ης} Νοεμβρίου 2003 σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ των πολιτιστικών ιδρυμάτων στον τομέα των μουσείων ενθαρρύνει τη διευκόλυνση της πρόσβασης στην πολιτιστική κληρονομιά¹⁰, ενώ το Ψήφισμα της 21^{ης} Ιουλίου 2002 για τον πολιτισμό και την κοινωνία της γνώσης καλεί τα κράτη μέλη να βοηθήσουν στην ψηφιοποίηση πολιτιστικού περιεχομένου¹¹.

Η σημασία που έχουν τα αρχεία για την κατανόηση της ιστορίας και του πολιτισμού της Ευρώπης, καθώς και για τη δημοκρατική λειτουργία της κοινωνίας, τονίζεται στο Ψήφισμα του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 6^{ης} Μαΐου 2003¹².

Η Σύσταση του Συμβουλίου της 14^{ης} Νοεμβρίου 2005¹³ προβλέπει τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Ομάδας Αρχείων με σκοπό τη συνεργασία και το συντονισμό σε θέματα αρχείων στην Ευρώπη, καθώς και τη λήψη των ακόλουθων μέτρων: α) διατήρηση των αρχείων και πρόληψη ζημιών σε αυτά, β) ενίσχυση της ευρωπαϊκής διεπιστημονικής συνεργασίας για ηλεκτρονικά έγγραφα και αρχεία, ιδίως όσον αφορά την ψηφιοποίηση, γ) σύσταση και διατήρηση πύλης στο διαδίκτυο για έγγραφα και αρχεία στην Ευρώπη, δ) προώθηση της βέλτιστης πρακτικής, όσον αφορά την εθνική και ευρωπαϊκή νομοθεσία για τη διαχείριση των εγγράφων και αρχείων και την πρόσβαση σε αυτά, ε) θέσπιση μέτρων για την πρόληψη της κλοπής αρχειοθετημένων εγγράφων.

Στη έκθεση της Επιτροπής για τα αρχεία αναφέρεται μεταξύ άλλων η σημασία της πρόσβασης του κοινού στα ηλεκτρονικά αρχεία με την επιφύλαξη της νομοθεσίας για την πνευματική ιδιοκτησία¹⁴.

⁹ Σύσταση 2005/865/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16^{ης} Νοεμβρίου 2005 σχετικά με την κινηματογραφική κληρονομιά και την ανταγωνιστικότητα των συναφών δραστηριοτήτων της κινηματογραφικής βιομηχανίας (ΕΕΕΚ 9.12.2005 L 323/57) βλ. ειδικότερα στοιχεία 15 και 16.

¹⁰ Ψήφισμα 2003/C 295/01 του Συμβουλίου της 24^{ης} Νοεμβρίου 2003 σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ των πολιτιστικών ιδρυμάτων στον τομέα των μουσείων (ΕΕΕΚ 5.12.2002 C 295/1) βλ. ειδικότερα C 295/2 στοιχείο 3.

¹¹ Ψήφισμα 2002/C 32/01 του Συμβουλίου της 21^{ης} Ιανουαρίου 2002 «Πολιτισμός και κοινωνία της γνώσης» (ΕΕΕΚ 5.2.2002 C 32/1).

¹² Ψήφισμα του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τα αρχεία στα κράτη μέλη (ΕΕΕΚ 13/5.2003 C 113/2).

¹³ Σύσταση του Συμβουλίου 2005/835/EK της 14^{ης} Νοεμβρίου 2005 σχετικά με τις ενέργειες προτεραιότητας για να ενισχυθεί η συνεργασία στον τομέα των αρχείων στην Ευρώπη (2005/835/EK).

¹⁴ « Report on archives in the enlarged European Union .Increased archival cooperation in Europe action plan », European Commission 2004, σ. 224.

III. Πρόσβαση στα αρχεία και πνευματική ιδιοκτησία

Το πρόβλημα της πρόσβασης στα αρχεία απασχολεί τους αρχειονόμους και ερευνητές σε σχέση με ορισμένα νομοθετήματα, όπως ο Ν. 2690/1999 («Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας»), ο προαναφερθείς Ν. 1946/1991 για τα Γενικά Αρχεία του Κράτους και ο Ν. 2472/1977 για τα προσωπικά δεδομένα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η άσκηση του δικαιώματος πρόσβασης σε διοικητικά έγγραφα γίνεται με την επιφύλαξη ύπαρξης τυχόν δικαιωμάτων πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας (άρθρο 5 παρ. 5 Ν. 2690/1999) και ότι γενικότερα οι νομοθετικές ρυθμίσεις για περαιτέρω χρήση πληροφοριών του δημόσιου τομέα δεν εφαρμόζονται σε έγγραφα για τα οποία τρίτοι ή φορείς του δημοσίου τομέα έχουν δικαίωμα πνευματικής ή βιομηχανικής ιδιοκτησίας (άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο 2 Ν. 3448/2006 ΦΕΚ Α' 57/2006 και άρθρο 1 παρ. 2 στοιχείο β Οδηγίας 2003/98 ΕΕΕΚ L 345/90/31.12.2003).

Επίσης το άρθρο 5 Ν. 3861/2010¹⁵ προβλέπει ότι η ανάρτηση των πράξεων των κυβερνητικών και διοικητικών οργάνων στο διαδίκτυο και η οργάνωση αναζήτησης πληροφοριών γίνεται με την επιφύλαξη των κανόνων πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας.

Η νομοθεσία για την πνευματική ιδιοκτησία δεν εμποδίζει την πρόσβαση του κοινού στα αρχεία γιατί η πρόσβαση αυτή καθεαυτή με την έννοια της ανάγνωσης ή μελέτης δεν απαγορεύεται με βάση τη νομοθεσία για την πνευματική ιδιοκτησία.

Η πρόσβαση στο έργο με την έννοια της παθητικής ιδιωτικής χρήσης, καθώς και η πληροφορία που εμπεριέχεται σε αυτό, δεν ανήκουν στο πεδίο της πνευματικής ιδιοκτησίας. Η νομοθεσία για την πνευματική ιδιοκτησία αναγνωρίζει στο δημιουργό το περιουσιακό δικαίωμα ως ένα γενικό δικαίωμα εκμετάλλευσης που αποτελείται από επιμέρους εξουσίες/δικαιώματα (άρθρο 3 Ν. 2121/1993, όπως ισχύει), προσδιορίζει την έννοια της δημόσιας χρήσης¹⁶, αλλά δεν μπορεί να απαγορεύσει στον αναγνώστη να διαβάσει ένα βιβλίο, στον ερευνητή να μελετήσει ένα αρχειακό τεκμήριο ή στον αγοραστή ενός CD να ακούσει μουσική, παρά το ότι οι κανόνες αυτοί πολλές φορές παρακάμπτονται στον ψηφιακό χώρο.

Από νομική άποψη οι πράξεις αυτές πρέπει να θεωρηθούν ότι βρίσκονται έξω από το πεδίο εφαρμογής του περιουσιακού δικαιώματος γιατί το δικαίωμα αυτό δίνει στο δημιουργό την εξουσία να επιτρέπει ή απαγορεύει την εκμετάλλευση του έργου του, ενώ δεν φαίνεται να

¹⁵ «Ενίσχυση της διαφάνειας με την υποχρεωτική ανάρτηση νόμων και πράξεων των κυβερνητικών, διοικητικών και αυτοδιοικητικών οργάνων στο διαδίκτυο 'Πρόγραμμα Διαύγεια'» (ΦΕΚ Α 112/13.7.2010)

¹⁶ Δημόσια θεωρείται κάθε χρήση που κάνει το έργο προσιτό σε κύκλο προσώπων ευρύτερο από το στενό κύκλο της οικογένειας και το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον, ανεξαρτήτως από το αν τα πρόσωπα αυτού του ευρύτερου κύκλου βρίσκονται στον ίδιο ή σε διαφορετικούς χώρους.

έχει καμία εξουσία όσον αφορά αυτή καθεαυτή την πρόσβαση στο έργο με την έννοια της παθητικής ιδιωτικής χρήσης. Είναι αυτονόητο ότι σε μία δημοκρατική κοινωνία δεν μπορεί κανείς να εμποδίσει την πρόσβαση στη γνώση και στην πληροφόρηση.

Άλλωστε ένα μεγάλο τμήμα του περιεχομένου των αρχείων δεν εμπίπτει στην έννοια του έργου και κατά συνέπεια δεν προστατεύεται με την πνευματική ιδιοκτησία, οπότε η ψηφιοποίηση και περαιτέρω διάθεση είναι ελεύθερη από πλευράς πνευματικών δικαιωμάτων.

IV. Τα όρια της πνευματικής ιδιοκτησίας

Το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας έχει απόλυτο, αποκλειστικό και απεριόριστο χαρακτήρα, αλλά υπόκειται σε όρια τα οποία προσδιορίζονται από την έννοια του έργου, τους περιορισμούς στην έκταση του περιουσιακού δικαιώματος και στη διάρκεια της προστασίας.

A) τα εννοιολογικά όρια της πνευματικής ιδιοκτησίας

Στο πεδίο της πνευματικής ιδιοκτησίας ανήκει το *έργο* ως άυλο αγαθό (άρθρο 2 Ν.2121/1993), ενώ δεν ενδιαφέρει ο υλικός φορέας πάνω στον οποίο το έργο έχει ενσωματωθεί. Βασικά στοιχεία του έργου αποτελούν η μορφή και η πρωτοτυπία. Η ιδέα δεν αποτελεί αντικείμενο προστασίας παρά μόνο αν πάρει ορισμένη μορφή. Η ιδέα αυτή καθεαυτή είναι ελεύθερη και προσιτή στον καθένα και παρά τις αμφιβολίες που κατά καιρούς διατυπώθηκαν, ο διαχωρισμός αυτός μεταξύ μορφής και ιδέας αποτελεί βασικό κανόνα για τον καθορισμό των ορίων της πνευματικής ιδιοκτησίας. Στο πνεύμα αυτό δεν προστατεύονται οι διαδικασίες, οι μέθοδοι λειτουργίας και οι μαθηματικές έννοιες αυτές καθεαυτές.

Η πρωτοτυπία αποτελεί βασική προϋπόθεση της προστασίας και όριο της πνευματικής ιδιοκτησίας, αφού τα αντικείμενα που δεν πληρούν το κριτήριο αυτό μένουν εκτός πεδίου εφαρμογής της.

Η προστασία δεν εκτείνεται στα επίσημα κείμενα με τα οποία εκφράζεται η άσκηση πολιτειακής αρμοδιότητας και ιδίως στα νομοθετικά, διοικητικά ή δικαστικά κείμενα, καθώς και στις εκφράσεις λαϊκής παράδοσης, στις ειδήσεις και στα απλά γεγονότα ή στοιχεία (άρθρο 2 παρ. 5 Ν. 2121/1993), εκτός αν μπορούν να υπαχθούν στην έννοια των συλλογών ή των παραγώγων έργων.

Τα επίσημα κείμενα με τα οποία εκφράζεται η άσκηση πολιτειακής αρμοδιότητας δεν αποτελούν αντικείμενο προστασίας γιατί έχουν σκοπό να λάβουν ευρύτερη δημοσιότητα και κυκλοφορία χάρη του δημοσίου συμφέροντος. Οι νόμοι, τα διατάγματα, οι εγκύκλιοι, οι υπουργικές αποφάσεις, οι διοικητικές πράξεις, οι αποφάσεις των δικαστηρίων και γενικά τα νομοθετικά, διοικητικά ή δικαστικά κείμενα που προέρχονται από τα όργανα της Πολιτείας και έχουν σκοπό να εκφράσουν την πολιτειακή βούληση δεν αποτελούν αντικείμενο

πνευματικής ιδιοκτησίας, εκτός αν έχουν πάρει τη μορφή συλλογής ή μπορούν να ενταχθούν στην έννοια του παράγωγου έργου .

Τα φύλλα όλων των τευχών της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως διατίθεται δωρεάν σε ηλεκτρονική μορφή στην ιστοσελίδα του Εθνικού Τυπογραφείου¹⁷.

Οι ειδήσεις δεν αποτελούν επίσης αντικείμενο προστασίας με την πνευματική ιδιοκτησία γιατί δεν συγκεντρώνουν τα βασικά χαρακτηριστικά του έργου. Η απλή είδηση ως γεγονός δεν προστατεύεται γιατί δεν καλύπτεται η προϋπόθεση της πρωτοτυπίας. Το άρθρο όμως ενός δημοσιογράφου αποτελεί αντικείμενο προστασίας, εφόσον παρουσιάζει τα στοιχεία της πνευματικής δημιουργίας¹⁸.

Τα απλά γεγονότα ή στοιχεία, όπως ιστορικά γεγονότα, βιβλιογραφία, δεν αποτελούν αυτά καθαυτά αντικείμενο της προστασίας γιατί δεν υπάρχει το στοιχείο της πρωτοτυπίας, εκτός αν πάρουν τη μορφή συλλογής οπότε προστατεύονται, εφόσον η επιλογή ή η διευθέτηση του περιεχομένου τους εμφανίζει πρωτοτυπία (άρθρο 2 παρ. 2 Ν.2121/1993).

Η προστασία δεν εκτείνεται και στις εκφράσεις λαϊκής παράδοσης γιατί τις πιο πολλές φορές έχει παρέλθει η διάρκεια προστασίας, οπότε αποτελούν κοινό κτήμα. Οι απρόσωπες, ανώνυμες και άυλες αυτές δημιουργίες αποτελούν την πολιτιστική μας κληρονομιά, μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά μέσα σε μια κοινωνική ομάδα, χωρίς να είναι δυνατό να προσδιορισθεί ο αρχικός δικαιούχος. Άλλωστε και η διάρκεια προστασίας με την πνευματική ιδιοκτησία έχει λήξει. Οι εκφράσεις λαϊκής παράδοσης μπορούν όμως να προστατευθούν ως συλλογή πχ. ανθολογία λαϊκών παραμυθιών, εφόσον υπάρχει πρωτοτυπία ως προς την επιλογή ή τη διευθέτηση του περιεχομένου τους. Επίσης μπορούν να προστατευθούν με τη μορφή παραγώνων έργων πχ μετάφραση ή διασκευή λαϊκού παραμυθιού, διασκευή δημοτικής μουσικής κλπ.

Κατά συνέπεια τα τεκμήρια τα οποία ανήκουν στις συλλογές των αρχείων και δεν αποτελούν αντικείμενο προστασίας γιατί δεν εμπίπτουν στην έννοια του έργου μπορούν να ελεύθερα ψηφιοποιηθούν και να διατεθούν στο κοινό.

Για τις συλλογές από φωτογραφίες, εικόνες, έργα των εικαστικών τεχνών, οπτικοακουστικά έργα, χάρτες ή άλλα προστατευόμενα αντικείμενα θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι το αρχείο είναι κάτοχος του υλικού φορέα αλλά το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας ανήκει στο δημιουργό και στους δικαιούχους συγγενικών δικαιωμάτων, εκτός αν έχει μεταβιβασθεί εγγράφως το περιουσιακό δικαίωμα από το δικαιούχο στον κάτοχο του

¹⁷ Βλ. άρθρο 7 Ν. 3861/1010 που αντικατάστησε την παράγραφο 7 του άρθρου 15 Ν. 3469/2006.

¹⁸ Οι ειδήσεις μπορούν να προστατευθούν με τις διατάξεις για τον αθέμιτο ανταγωνισμό, εφόσον συντρέχουν οι αναγκαίες προϋποθέσεις.

αρχείου. Η αρχή αυτή πηγάζει από το άρθρο 17 Ν. 2121/1993, σύμφωνα με το οποίο η μεταβίβαση της κυριότητας του υλικού φορέα δεν επιφέρει μεταβίβαση του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και δεν παρέχει στο νέο κτήτορα εξουσίες εκμετάλλευσης του έργου, εκτός αν εγγράφως έχει συμφωνηθεί το αντίθετο με τον αρχικό δικαιούχο. Το ίδιο ισχύει και για τα χειρόγραφα συγγραφέων ή άλλων δημιουργών. Ο κάτοχος χειρογράφου έχει μόνο την κυριότητα πάνω στον υλικό φορέα, εκτός αν ο δικαιούχος του έχει μεταβιβάσει το σχετικό δικαίωμα ή η χρήση εμπίπτει στους περιορισμούς που προβλέπονται στο νόμο.

Οι επιστολές προστατεύονται με την πνευματική ιδιοκτησία, εφόσον εμφανίζουν πρωτοτυπία. Δικαιούχος του δικαιώματος αυτού είναι ο συντάκτης τους, αλλά θα πρέπει να σημειωθεί ότι το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας μπορεί να περιορισθεί από το δικαίωμα προσωπικότητας του αποδέκτη. Κατά συνέπεια τα αρχεία που είναι κάτοχοι επιστολών δεν μπορούν να προβούν σε δημοσίευση ή σε πράξεις εκμετάλλευσης, εκτός αν υπάρχει αντίθετη γραπτή συμφωνία με το δικαιούχο.

B) Οι περιορισμοί στην έκταση του περιουσιακού δικαιώματος

αα) Οι περιορισμοί για τα αρχεία και τις βιβλιοθήκες

Τα τελευταία χρόνια το θέμα των περιορισμών και εξαιρέσεων έχει γίνει αντικείμενο πολλών μελετών στο πλαίσιο των εργασιών του WIPO¹⁹. Η μελέτη του Kenneth Crews περιέχει πολλά στοιχεία για τους περιορισμούς και τις εξαιρέσεις στις βιβλιοθήκες και τα αρχεία²⁰. Ειδικοί περιορισμοί για τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία προβλέπονται στις περισσότερες από τις 149 χώρες που αποτέλεσαν αντικείμενο της μελέτης, ενώ 21 χώρες δεν έχουν καμία ειδική ρύθμιση²¹. Δυνατότητα αναπαραγωγής αντιγράφων για διατήρηση επιτρέπεται σε 72 χώρες, για αντικατάσταση προβλέπεται σε 67 χώρες, ενώ σε 60 χώρες επιτρέπεται η αναπαραγωγή για μελέτη και έρευνα.

Το σχέδιο Συνθήκης που κατατέθηκε από την ομάδα των αφρικανικών χωρών στο WIPO προβλέπει μια ευρεία εξαίρεση για τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία²². Ειδικότερα επιτρέπεται η αναπαραγωγή για σκοπούς επιστημονικούς, διδακτικούς και διατήρησης από βιβλιοθήκες και αρχεία που δεν έχουν κερδοσκοπικό σκοπό. Προβλέπεται επίσης η δυνατότητα αναπαραγωγής όταν πρόκειται για αντίτυπα τα οποία αγοράστηκαν νόμιμα ή για ορφανά έργα. Επιτρέπεται η εξουδετέρωση των τεχνολογικών μέτρων

¹⁹ www.wipo.int/copyright/en/limitations/studies.html

²⁰ Kenneth Crews, Study on copyright limitations and exceptions for libraries and archives, WIPO, SCCR/17/2, August 26, 2008.

²¹ Kenneth Crews, ο.π., σ.68. Βλ. επίσης Analytical Document on limitations and exceptions (prepared by the Secretariat), SCCR/19/3, September 7, 2009, σ.7-9.

²² Draft WIPO Treaty on Exceptions and Limitations for the disabled, educational and research institutions, libraries and archives centers, SCCR/20/11, June 15, 2010.

και η απαλλαγή των αρχειονόμων και βιβλιοθηκονόμων από κάθε ευθύνη αν ήταν καλόπιστοι.

Η εθνική νομοθεσία προβλέπει ειδικές ρυθμίσεις που αφορούν τα αρχεία και τις βιβλιοθήκες, ενώ άλλες διατάξεις έχουν έμμεση σχέση με τη λειτουργία τους. Για τις περιπτώσεις αυτές επιτρέπεται η ελεύθερη χρήση έργων ή άλλων προστατευόμενων αντικειμένων, σύμφωνα όμως με τις προϋποθέσεις που τάσσει η νομοθεσία.

Για όλους τους περιορισμούς ισχύει η διαδικασία των τριών σταδίων (three step test), σύμφωνα με την οποία οι προβλεπόμενοι στην εθνική νομοθεσία περιορισμοί, εφαρμόζονται μόνο σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, οι οποίες δεν αντίκεινται στην κανονική εκμετάλλευση του έργου ή άλλων προστατευόμενων αντικειμένων και δεν θίγουν αδικαιολόγητα τα έννομα συμφέροντα του δικαιούχου. Πρόκειται για τη γενική ρήτρα εφαρμογής (άρθρο 28 Γ Ν. 2121/1993 και άρθρο 5 παρ. 5 Οδηγίας 2001/29) που απευθύνεται, όχι μόνο στο νομοθέτη, αλλά και στο δικαστή ο οποίος καλείται σε κάθε περίπτωση να κρίνει αν πρόκειται ή όχι για περιορισμό που επιτρέπεται με βάση το τεστ των τριών σταδίων.

Το άρθρο 22 Ν. 2121/1993 επιτρέπει χωρίς άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή, την αναπαραγωγή ενός προσθέτου αντιτύπου από μη κερδοσκοπικές βιβλιοθήκες ή αρχεία, που έχουν αντίτυπο του έργου στη μόνιμη συλλογή τους, προκειμένου να διατηρήσουν το αντίτυπο αυτό ή να το μεταβιβάσουν σε άλλη μη κερδοσκοπική βιβλιοθήκη ή αρχείο. Η αναπαραγωγή αυτή επιτρέπεται μόνο αν είναι αδύνατη η προμήθεια ενός τέτοιου αντιτύπου από την αγορά σε σύντομο χρόνο και με εύλογους όρους. Αντίστοιχος περιορισμός προβλέπεται και στο άρθρο 5 παρ. 2 στοιχείο γ της Οδηγίας 2001/29 που επιτρέπει την πραγματοποίηση ειδικών πράξεων αναπαραγωγής από προσιτές στο κοινό βιβλιοθήκες, εκπαιδευτικά ιδρύματα ή μουσεία ή από αρχεία που δεν αποσκοπούν, άμεσα ή έμμεσα, σε κανένα οικονομικό ή εμπορικό όφελος.

Το άρθρο 23 επιτρέπει την ελεύθερη αναπαραγωγή κινηματογραφικών ταινιών με σκοπό τη διατήρησή τους στο Εθνικό Κινηματογραφικό Αρχείο, αν ο δικαιούχος αρνείται καταχρηστικά να επιτρέψει την αναπαραγωγή και πρόκειται για έργο ιδιαίτερης καλλιτεχνικής αξίας. Η αναπαραγωγή προϋποθέτει πάντως τη σύμφωνη γνώμη του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Κινηματογραφίας και απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού.

Έμμεση σχέση με τα αρχεία έχουν οι περιορισμοί που επιτρέπουν την αναπαραγωγή για σκοπούς εκπαιδευτικούς. Το άρθρο 21 Ν.2121/1993 επιτρέπει, χωρίς την άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή, την αναπαραγωγή αποκλειστικά για τη διδασκαλία ή τις εξετάσεις σε εκπαιδευτικό ίδρυμα, άρθρων νομίμως δημοσιευμένων σε εφημερίδα ή σε περιοδικό, συντόμων αποσπασμάτων έργου ή τμημάτων συντόμου έργου ή έργου των

εικαστικών τεχνών, στο μέτρο που η αναπαραγωγή αυτή δικαιολογείται από τον επιδιωκόμενο σκοπό, είναι σύμφωνη με τα χρηστά ήθη και δεν εμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση. Η αναπαραγωγή θα πρέπει να συνοδεύεται από την ένδειξη της πηγής και των ονομάτων του δημιουργού και του εκδότη, εφόσον τα ονόματα αυτά εμφανίζονται στην πηγή. Η Οδηγία 2001/29 προβλέπει αντίστοιχη διάταξη (άρθρο 5 παρ.3 στοιχείο α) που επιτρέπει τη χρήση μόνο χάρη παραδείγματος κατά τη διδασκαλία ή την επιστημονική έρευνα.

Περαιτέρω θα πρέπει να αναφερθεί και η διάταξη του άρθρου 20 παρ.1 Ν.2121/1993 που επιτρέπει, χωρίς την άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή, την αναπαραγωγή σε εκπαιδευτικά βιβλία που χρησιμοποιούνται ως βιβλία διδασκαλίας για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση εγκεκριμένα από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων ή από άλλο αρμόδιο Υπουργείο κατά το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, έργων του λόγου ενός ή περισσοτέρων συγγραφέων νομίμως δημοσιευμένων, που αποτελούν μικρό τμήμα της συνολικής δημιουργίας του καθενός από αυτούς. Η αναπαραγωγή, σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου αυτού, δεν θα πρέπει να εμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση του έργου από το οποίο λαμβάνονται τα κείμενα και θα πρέπει να συνοδεύεται από την ένδειξη της πηγής και των ονομάτων του δημιουργού και του εκδότη, εφόσον τα ονόματα αυτά εμφανίζονται στην πηγή. Ο περιορισμός αυτός αφορά μόνο την έντυπη αναπαραγωγή και διατηρήθηκε σε ισχύ με βάση το άρθρο 5 παρ. 3 στοιχείο ιε της Οδηγίας 2001/29 που επιτρέπει στις εθνικές νομοθεσίες να διατηρήσουν τους ήδη προβλεπόμενους περιορισμούς σε ορισμένες περιπτώσεις ήσσονος σημασίας, εφόσον αφορούν χρήσεις αποκλειστικά αναλογικές και δεν θίγουν την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων και υπηρεσιών στην Κοινότητα με την επιφύλαξη των λοιπών εξαιρέσεων και περιορισμών που προβλέπονται στην Οδηγία 2001/29.

Η Οδηγία 2002/29 (άρθρο 5 παρ.3 στοιχείο ιδ) προβλέπει έναν ακόμη περιορισμό υπέρ των βιβλιοθηκών, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, μουσείων ή αρχείων που δεν αποσκοπούν άμεσα ή έμμεσα σε κανένα οικονομικό ή εμπορικό όφελος. Ειδικότερα, επιτρέπεται η χρήση έργων ή άλλων προστατευόμενων αντικειμένων, με παρουσίαση ή διάθεση στο κοινό και με σκοπό την έρευνα ή ιδιωτική μελέτη, μέσω εξειδικευμένων τερματικών στους χώρους των ιδρυμάτων αυτών. Θα πρέπει βέβαια να πρόκειται για έργα τα οποία δεν διατίθενται με βάση συμβατικούς όρους αγοράς ή αδείας. Ο περιορισμός αυτός δεν έχει εισαχθεί στην ελληνική νομοθεσία, αλλά θα μπορούσε να προβλεφθεί σε μελλοντική τροποποίηση του νόμου.

Το θέμα των περιορισμών για τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία αναφέρεται στην Πράσινη Βίβλο για τα δικαιώματα του δημιουργού στην οικονομία της γνώσης²³ και συγκαταλέγεται μεταξύ των εξαιρέσεων που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τη διάδοση της γνώσης. Στην

²³ COM (2008) 466 τελικό, Βρυξέλλες 16.7.2008 σ. 7.

Πράσινη Βίβλο επισημαίνεται ότι: α) τα αρχεία και οι βιβλιοθήκες δεν απολαύουν καθολικής εξαίρεσης για το δικαίωμα αναπαραγωγής, αφού η αναπαραγωγή επιτρέπεται μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις που συνήθως καλύπτουν τις πράξεις οι οποίες είναι αναγκαίες για τη διαφύλαξη των έργων, ενώ υπάρχουν πολλά ασαφή ζητήματα, όπως η μεταβολή μορφοτύπου και ο αριθμός των αντιγράφων και β) τα αρχεία και οι βιβλιοθήκες, εκτός από την ψηφιοποίηση και διαφύλαξη των έργων, ενδιαφέρονται και για την επιγραμμική πρόσβαση στις συλλογές τους προς διευκόλυνση των ερευνητών και του κοινού. Το δεύτερο ζήτημα αντιμετωπίζεται δυσκολότερα γιατί για τη διάθεση στο κοινό αρχειακού υλικού, η εκκαθάριση των δικαιωμάτων είναι αναγκαία για έργα τα οποία αποτελούν αντικείμενο προστασίας με την πνευματική ιδιοκτησία.

ββ) Τεχνολογικά μέτρα και περιορισμοί

Η χρήση τεχνολογικών μέτρων μπορεί να θεωρηθεί απειλή για το δικαίωμα πρόσβασης στο αρχειακό υλικό, από την άποψη ότι περιορισμοί που προβλέπονται στο νόμο είναι δυνατό να αποτελέσουν αντικείμενο καταστρατήγησης εξαιτίας των τεχνολογικών μέτρων, όταν ο δικαιούχος δεν δίνει τον κωδικό πρόσβασης στο αρχείο. Οι προβληματισμοί αυτοί αντιμετωπίζονται από την εθνική νομοθεσία με τη διαδικασία επίλυσης διαφορών.

Για έργα τα οποία διατίθενται στο κοινό με τεχνολογικά μέτρα, το άρθρο 66 Α Ν. 2121/1993 σε εναρμόνιση με την Οδηγία 2001/29, έχει προβλέψει τη διαδικασία που αποσκοπεί στη διευκόλυνση της πραγμάτωσης ορισμένων περιορισμών, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται τα αρχεία και οι βιβλιοθήκες.

Ειδικότερα για τους περιορισμούς που αφορούν τη φωτοτυπική αναπαραγωγή (άρθρο 18), την αναπαραγωγή για διδασκαλία (άρθρο 21), την αναπαραγωγή από βιβλιοθήκες και αρχεία (άρθρο 22), την αναπαραγωγή για δικαστικούς και διοικητικούς σκοπούς (άρθρο 24), καθώς και την αναπαραγωγή προς όφελος προσώπων με αναπηρίες (άρθρο 28Α) προβλέπεται ρητά ότι, η λήψη τεχνολογικών μέτρων, καθώς και η σχετική έννομη προστασία κατά της εξουδετέρωσης, δεν θίγει την υποχρέωση των δικαιούχων να παρέχουν στους επωφελούμενους από τις εξαιρέσεις αυτές τα μέσα, προκειμένου αυτοί να επωφεληθούν από τις εν λόγω εξαιρέσεις στον αναγκαίο βαθμό, εφόσον έχουν εκ του νόμου πρόσβαση στο προστατευόμενο αντικείμενο. Εάν οι δικαιούχοι δεν λάβουν εκούσια μέτρα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και οι συμφωνίες μεταξύ των δικαιούχων και τρίτων που επωφελούνται από τις εξαιρέσεις, τόσο οι δικαιούχοι, όσο και οι τρίτοι που επωφελούνται από τις εξαιρέσεις αυτές, ζητούν τη συνδρομή ενός ή περισσοτέρων μεσολαβητών που επιλέγονται από πίνακα μεσολαβητών τον οποίο καταρτίζει ο Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας. Οι μεσολαβητές υποβάλλουν προτάσεις προς τα ενδιαφερόμενα μέρη. Θεωρείται ότι όλα τα μέρη αποδέχονται την πρόταση αυτή, εάν κανένα από αυτά δεν υποβάλλει αντίρρηση μέσα σε προθεσμία ενός

μηνός από την κοινοποίηση της πρότασης. Στην αντίθετη περίπτωση, η διαφορά επιλύεται από το Εφετείο Αθηνών το οποίο δικάζει σε πρώτο και τελευταίο βαθμό.

Οι ρυθμίσεις αυτές δεν εφαρμόζονται για έργα ή άλλα προστατευόμενα αντικείμενα τα οποία διατίθενται στο κοινό βάσει όρων που έχουν συμφωνηθεί συμβατικά, κατά τρόπο ώστε το κοινό να έχει πρόσβαση σε αυτά, όπου και όταν θέλει (άρθρο 66Α παρ. 5 Ν. 2121/1993 που προστέθηκε με το άρθρο 81 παρ. 11 Ν. 3057/2002).

Η παραπάνω διάταξη αφορά μόνο τα έργα τα οποία προστατεύονται με τεχνολογικά μέτρα. Η ρύθμιση αυτή δεν έχει πρακτικά εφαρμοσθεί, έχει όμως στόχο να καταστήσει δυνατή την πρόσβαση στα έργα και κατά συνέπεια και στο αρχειακό υλικό, σύμφωνα με την επιταγή του κοινοτικού κεκτημένου (άρθρο 6 παρ. 4 Οδηγίας 2001/29), αλλά και σύμφωνα με την ηθική υποχρέωση του *copy-duty* αντί του *copy-right* που αποσκοπεί στην αποφυγή του τεχνολογικού κλειδώματος και του λεγόμενου « *hold-out*», χωρίς να ανάγονται οι εξαιρέσεις σε δικαιώματα χρήσης. Ο νόμος είναι κατά συνέπεια εναρμονισμένος όχι μόνο με το κοινοτικό κεκτημένο αλλά και με τον Κώδικα Δεοντολογίας των αρχειονόμων οι οποίοι θα πρέπει να προωθούν την ευρύτερη δυνατή πρόσβαση στο αρχειακό υλικό.

Στη μελέτη του Kenneth Crews για τους περιορισμούς και τις εξαιρέσεις σε βιβλιοθήκες και αρχεία επισημαίνεται ότι μόνο 26 χώρες προβλέπουν στη νομοθεσία τους περιορισμούς σε σχέση με τα τεχνολογικά μέτρα και τις εξαιρέσεις για τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία²⁴. Αναφέρεται επίσης ότι στη νομοθεσία της Νοτίου Αφρικής προβλέπεται ρύθμιση για την εξουδετέρωση των τεχνολογικών μέτρων χωρίς την εξαίρεση για τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία, με συνέπεια η νόμιμη πρόσβαση στο περιεχόμενο να είναι δύσκολη²⁵.

Γ) Η διάρκεια της προστασίας

Σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας διαρκεί όλη τη ζωή του δημιουργού και εβδομήντα χρόνια μετά το θάνατό του, που υπολογίζονται από την 1η Ιανουαρίου του έτους το οποίο έπεται του θανάτου του δημιουργού (άρθρο 29 παρ.1, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 8 παρ. 5 Ν. 2557/1997). Η διάρκεια αυτή ισχύει τόσο για το ηθικό όσο και το περιουσιακό δικαίωμα. Μετά την πάροδο του χρόνου αυτού το έργο πέφτει στο δημόσιο τομέα και η εκμετάλλευση ή γενικότερα η χρήση του είναι ελεύθερη με την επιφύλαξη της άσκησης από το Δημόσιο, εκπροσωπούμενο από τον Υπουργό Πολιτισμού, των εξουσιών αναγνώρισης της πατρότητας και περιφρούρησης της ακεραιότητας του έργου που απορρέουν από το ηθικό δικαίωμα (άρθρο 29 παρ. 2 Ν. 2121/1993, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 8 παρ. 8 Ν. 2557/1997).

²⁴ Kenneth Crews, ο.π., σ. 68

²⁵ Kenneth Crews, ο.π., σ. 65.

Κατά συνέπεια τα έργα για τα οποία έχει λήξει η διάρκεια προστασίας μπορούν να γίνουν αντικείμενο ελεύθερης χρήσης στο πλαίσιο της λειτουργίας των αρχείων χωρίς να είναι αναγκαία η άδεια του δικαιούχου, εκτός αν υπάρχει ενδεχόμενο εφαρμογής άλλων διατάξεων, όπως η νομοθεσία με για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Το υλικό που έχει πέσει στο δημόσιο τομέα μπορεί ελεύθερα να ψηφιοποιηθεί .

Ας σημειωθεί ότι για τα συγγενικά δικαιώματα η διάρκεια προστασίας είναι πενήντα χρόνια, σύμφωνα με τις ειδικές ρυθμίσεις του νόμου και ότι όταν παρέλθει το χρονικό αυτό διάστημα η χρήση τους είναι ελεύθερη (βλ. άρθρο 52 Ν. 2121/1993, όπως ισχύει). Για τα φωνογραφήματα έντονη είναι η συζήτηση σύμφωνα με σχετική Πρόταση Οδηγίας για επιμήκυνση της διάρκειας προστασίας στα εβδομήντα χρόνια .

Για τα προηγουμένως αδημοσίευτα έργα, δηλαδή για τα έργα τα οποία για πρώτη φορά νομίμως δημοσιεύονται ή παρουσιάζονται στο κοινό, μετά τη λήξη της προστασίας του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, προβλέπεται ένα συγγενικό δικαίωμα που αναγνωρίζει προστασία ανάλογη με το περιουσιακό δικαίωμα του δημιουργού. Το δικαίωμα αυτό αναγνωρίζεται σε κάθε πρόσωπο το οποίο μετά τη λήξη της διάρκειας της πνευματικής ιδιοκτησίας για πρώτη φορά δημοσιεύει νομίμως ή παρουσιάζει νομίμως στο κοινό έργο το οποίο ήταν προηγουμένως αδημοσίευτο (άρθρο 51Α Ν.2121/1993).

Η ρύθμιση αυτή έχει πρακτική σημασία για έργα τα οποία φυλάσσονται σε αρχεία και τα οποία δεν είχαν δημοσιευθεί κατά τη διάρκεια της πνευματικής ιδιοκτησίας. Το πρόσωπο το οποίο νομίμως δημοσιεύει για πρώτη φορά ή παρουσιάζει νομίμως στο κοινό τα έργα αυτά για πρώτη φορά, δικαιούται προστασίας ανάλογης με το περιουσιακό δικαίωμα του δημιουργού που διαρκεί 25 έτη από τη στιγμή της πρώτης δημοσίευσης ή της νόμιμης δημοσίευσης στο κοινό και υπολογίζεται από την 1η Ιανουαρίου του έτους το οποίο έπεται της πρώτης νόμιμης δημοσίευσης ή παρουσίασης στο κοινό.

Σκοπός της διάταξης του άρθρου 51Α Ν. 2121/1993 είναι αφενός να μη μείνουν απροστάτευτα τα έργα αυτά και αφετέρου να ενθαρρύνει ο νομοθέτης τη δημοσίευση ή παρουσίαση στο κοινό έργων τα οποία δεν έχουν δημοσιευθεί όσο διαρκεί το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας. Θα πρέπει όμως να θεωρηθεί ότι η διάταξη αυτή δεν καταλαμβάνει το αρχειακό υλικό το οποίο έχει κλαπεί και τις αρχαιότητες που αποτελούν αντικείμενο προστασίας με το Ν. 3028/2002.

Για ορισμένες κατηγορίες έργων ισχύει ειδική διάρκεια προστασίας. Για τα ανώνυμα ή ψευδώνυμα έργα η πνευματική ιδιοκτησία διαρκεί εβδομήντα χρόνια από την 1η Ιανουαρίου του έτους που έπεται εκείνου κατά το οποίο το έργο κατέστη νομίμως προσιτό στο κοινό, εκτός αν πριν από την πάροδο αυτής της χρονικής περιόδου, ο δημιουργός αποκαλύψει την ταυτότητά του ή το ψευδώνυμο δεν αφήνει καμία αμφιβολία για την ταυτότητα του δημιουργού, οπότε ισχύουν οι γενικοί κανόνες (άρθρο 31 παρ.1 Ν.2121/1993, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 8 παρ. 7 Ν. 2557/1997).

Όταν ένα έργο δημοσιεύεται σε τόμους, τμήματα, τεύχη, αριθμούς ή επεισόδια και η διάρκεια προστασίας αρχίζει από τη στιγμή που το έργο κατέστη νομίμως προσιτό στο κοινό, η διάρκεια προστασίας υπολογίζεται για κάθε μέρος χωριστά (άρθρο 31 παρ. 2 Ν. 2121/1993, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 8 παρ. 7 Ν. 2557/1997). Πρακτικά η ρύθμιση αυτή αφορά μόνο τα ανώνυμα και ψευδώνυμα έργα, γιατί μόνο για την κατηγορία αυτή η διάρκεια προστασίας υπολογίζεται με βάση το χρόνο κατά τον οποίο το έργο γίνεται νόμιμα προσιτό στο κοινό.

Για τα οπτικοακουστικά έργα η διάρκεια προστασίας λήγει εβδομήντα έτη μετά το θάνατο του τελευταίου επιζώντος μεταξύ των ακολούθων προσώπων: του κυρίου σκηνοθέτη, του σεναριογράφου, του συγγραφέα διαλόγων και του συνθέτη μουσικής, που γράφτηκε ειδικά για να χρησιμοποιηθεί στο οπτικοακουστικό έργο (άρθρο 31 παρ. 3 Ν. 2121/1993, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 8 παρ. 7 Ν. 2557/1997 σε συνδυασμό με άρθρο 2 παρ. 2 Οδηγίας 93/98).

Σε ορισμένες περιπτώσεις σημασία μπορεί να έχει η διάταξη διαχρονικού δικαίου που προβλέπεται στο άρθρο 68Α παρ. 1 Ν. 2121/1993. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή που προστέθηκε στο νόμο με το άρθρο 8 παρ. 11 Ν. 2557/1997 σε εναρμόνιση με το άρθρο 10 παρ. 2 και 3 της Οδηγίας 93/98, τα έργα τα οποία κατά το εθνικό τους δίκαιο είχαν πέσει στο δημόσιο τομέα, αλλά την 1-7-1995 προστατευόντουσαν σε ένα κράτος μέλος κατ' εφαρμογή εθνικών νομοθεσιών, χαίρουν μιας καινούργιας διάρκειας προστασίας μέχρι τη συμπλήρωση εβδομήντα ετών μετά το θάνατο του δημιουργού. Το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας αναβιώνει από 1-7-1995 σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέχρι τη συμπλήρωση 70 ετών μετά το θάνατο του δημιουργού. Στους τρίτους οι οποίοι είχαν αναλάβει την εκμετάλλευση έργων ή αντικειμένων προστασίας με συγγενικά δικαιώματα που είχαν γίνει κοινό κτήμα δόθηκε η δυνατότητα να συνεχίσουν την εκμετάλλευση αυτή με τους ίδιους τρόπους, με τα ίδια μέσα και στην ίδια έκταση μέχρι 1-1-1999 (άρθρο 68Α παρ. 1 εδ.β Ν.2121/1993, όπως ισχύει).

Είναι σκόπιμο να διευκρινισθεί ότι οι παραπάνω κανόνες ισχύουν σε εθνικό επίπεδο και αποδίδουν το κοινοτικό κεκτημένο με βάση την Οδηγία για τη διάρκεια προστασίας.

Σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση Βέρνης η προστασία διαρκεί όλη τη ζωή του δημιουργού και πενήντα χρόνια από το θάνατό του (άρθρο 7 παρ. 1 Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης), χωρίς να αποκλείεται στις χώρες της Ένωσης η δυνατότητα να αναγνωρίσουν μεγαλύτερη διάρκεια προστασίας (άρθρο 7 παρ. 6 Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης). Η διάρκεια προστασίας διέπεται από το νόμο της χώρας όπου ζητείται η προστασία. Αν όμως η διάρκεια στη χώρα προστασίας διαφέρει από τη διάρκεια στη χώρα προέλευσης του έργου, εφαρμόζεται η αρχή της σύγκρισης των διαρκειών προστασίας. Σύμφωνα με την αρχή αυτή η διάρκεια στη χώρα όπου ζητείται η προστασία δεν υπερβαίνει τη διάρκεια που ορίζεται στη

χώρα προέλευσης, εκτός αν υπάρχει αντίθετη ρύθμιση στη νομοθεσία της χώρας όπου ζητείται η προστασία (άρθρο 7 παρ. 8 Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης).

Η διάρκεια προστασίας είναι ένα θέμα το οποίο απασχολεί τους δικαιούχους τα τελευταία χρόνια λόγω των νέων τεχνολογιών. Στόχος θα πρέπει να είναι η ισχύς ενιαίας διάρκειας προστασίας σε εθνικό, κοινοτικό και διεθνές επίπεδο γιατί μόνο με τον τρόπο αυτό μπορεί να υπάρξει ένας ενιαίος δημόσιος τομέας, ώστε να διευκολυνθεί η ψηφιοποίηση και διάθεση των έργων στο διαδίκτυο, κάτι το οποίο δεν μπορεί να επιτευχθεί με την αρχή της σύγκρισης των διαρκειών προστασίας

V. Ψηφιοποίηση και πνευματική ιδιοκτησία

Ψηφιοποίηση είναι η διαδικασία με την οποία τα διάφορα στοιχεία ή δεδομένα αναλύονται σε δυαδικό κώδικα και μετασχηματίζονται σε μορφή αναγνώσιμη από ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Από πλευράς πνευματικής ιδιοκτησίας η ψηφιοποίηση βιβλίων, εικόνων, φωτογραφιών, αρχαιολογικών χαρτών ή άλλων έργων συνιστά αναπαραγωγή και κατά συνέπεια είναι αναγκαία η άδεια του δημιουργού ή/και των άλλων δικαιούχων. Η θέση αυτή αποτυπώνεται στην ευρεία έννοια της αναπαραγωγής που προβλέπεται στην Οδηγία 2001/29 (άρθρο 2), καθώς και στην εθνική νομοθεσία (άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο α Ν. 2121/1993, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 81 παρ. 1 Ν. 3057/2002). Η ίδια άποψη εκφράζεται και στην Κοινή Δήλωση κατά τη Διπλωματική Διάσκεψη της Γενεύης (1996) σχετικά με το άρθρο 1 παρ. 4 της Συνθήκης για την Πνευματική Ιδιοκτησία ότι «Το δικαίωμα αναπαραγωγής, όπως ορίζεται στο άρθρο 9 της Σύμβασης της Βέρνης, καθώς και οι εξαιρέσεις που προβλέπονται σε αυτό, έχουν πλήρη εφαρμογή στο ψηφιακό περιβάλλον, και ιδίως στη χρήση έργων σε ψηφιακή μορφή. Η αποθήκευση ενός προστατευμένου έργου σε ψηφιακή μορφή θεωρείται ότι αποτελεί αναπαραγωγή κατά την έννοια του άρθρου 9 της Σύμβασης της Βέρνης».

Η ψηφιοποίηση μπορεί ενδεχομένως να υπαχθεί και στην εξουσία διασκευής, προσαρμογής ή άλλης μετατροπής, αν υπάρχει αλλαγή της μορφής η οποία καταλήγει σε παράγωγο έργο, οπότε στην περίπτωση αυτή είναι αναγκαίο να δοθεί και η άδεια αυτή (άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο γ Ν. 2121/1993, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 81 παρ. 1 Ν. 3057/2002).

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η ψηφιοποίηση έργων προστατευμένων με την πνευματική ιδιοκτησία προϋποθέτει την άδεια του δημιουργού ή/και των άλλων των δικαιούχων, διαφορετικά υπάρχει προσβολή του δικαιώματος, εκτός αν πρόκειται για έργο που έχει πέσει στο δημόσιο τομέα.

Όταν πρόκειται για ψηφιοποίηση κειμένων με ή χωρίς εικόνες, εκτός από τη διάρκεια προστασίας του δικαιώματος του συγγραφέα, εικονογράφου, φωτογράφου και λοιπών

δημιουργών, είναι σκόπιμο να ελέγχεται και η διάρκεια προστασίας του ειδικού συγγενικού δικαιώματος των εκδοτών εντύπων, όσον αφορά τη στοιχειοθεσία και σελιδοποίηση των έργων, γιατί η διάρκεια του δικαιώματος αυτού ορίζεται σε πενήντα χρόνια μετά την τελευταία έκδοση του έργου (άρθρο 51 σε συνδυασμό με άρθρο 52 στοιχείο στ Ν. 2121/1993, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 8 παρ. 10 Ν. 2557/1997).

Η ψηφιοποίηση και περαιτέρω διάθεση του περιεχομένου μέσω ηλεκτρονικών κόμβων ή ψηφιακής πύλης είναι κατά συνέπεια δυνατή για όσα έργα έχει παρέλθει η διάρκεια προστασίας ή για περιπτώσεις που ανήκουν στο πεδίο εφαρμογής των περιορισμών του περιουσιακού δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας.

Η διατήρηση του ψηφιακού περιεχομένου, εφόσον πρόκειται για υλικό του οποίου η ψηφιακή αναπαραγωγή έγινε με άδεια των δικαιούχων ή πρόκειται για τον περιορισμό του άρθρου 22 Ν. 2121/1993 (αναπαραγωγή από βιβλιοθήκες ή αρχεία) δεν φαίνεται να ενδιαφέρει την πνευματική ιδιοκτησία. Η διάσωση του ψηφιακού υλικού κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις δεν αποτελεί πράξη εκμετάλλευσης και δεν ανήκει στο πεδίο εφαρμογής του περιουσιακού δικαιώματος

Θα ήταν βέβαια σκόπιμο να υπάρξει ειδική ρύθμιση που να επιτρέπει την ψηφιοποίηση για αρχειακούς σκοπούς στα Αρχεία του Κράτους, την Εθνική Βιβλιοθήκη και τα Μουσεία.

Η ψηφιοποίηση θα πρέπει πάντως να μην οδηγεί σε προσβολή του ηθικού δικαιώματος. Αυτό μπορεί να συμβεί αν η ψηφιακή αναπαραγωγή καταλήγει σε παραμόρφωση, περικοπή ή τροποποίηση του έργου ή αν το έργο παρουσιάζεται στο διαδίκτυο κάτω από συνθήκες που προσβάλουν το δημιουργό, καθώς και όταν δεν γίνεται μνεία του ονόματος. Στις περιπτώσεις αυτές θα υπάρχει προσβολή της εξουσίας περιφρούρησης της ακεραιότητας του έργου, καθώς και της εξουσίας αναγνώρισης της πατρότητας (άρθρο 4 Ν. 2121/1993).

Η Σύσταση της 24ης Αυγούστου 2006 για την ψηφιοποίηση και επιγραμμική (on line) προσβασιμότητα πολιτιστικού υλικού, καθώς και για την ψηφιακή διαφύλαξη (ΕΕΕΚ L 236/28 31.8.2006) έχει βασικό στόχο τη διατήρηση της ψηφιακής ευρωπαϊκής συλλογικής μνήμης καθώς και την ανάπτυξη των ψηφιακών βιβλιοθηκών.

Η ψηφιοποίηση αποτελεί σημαντικό μέσο για την εξασφάλιση ευρύτερης πρόσβασης σε πολιτιστικό υλικό που θα είναι διαθέσιμο και στις επόμενες γενιές. (αιτ. σκ. 6), ενώ η ύπαρξη κοινού πολιτιστικού σημείου πρόσβασης καθιστά δυνατή την επιγραμμική αναζήτηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς (αιτ. σκ. 9).

Ειδικότερα συνιστάται στα κράτη μέλη (άρθρα 1-6) α) να συλλέξουν πληροφορίες σχετικά με τις προγραμματιζόμενες ψηφιοποιήσεις πολιτιστικού υλικού, όπως βιβλίων, περιοδικών, εφημερίδων, φωτογραφιών, μουσειακών αντικειμένων, αρχειακών τεκμηρίων και οπτικοακουστικού υλικού, β) να ενθαρρύνουν τη συνεργασία μεταξύ πολιτιστικών ιδρυμάτων και ιδιωτικού τομέα αποβλέποντας στη δημιουργία νέων τρόπων χρηματοδότησης γ) να προωθήσουν μια ευρωπαϊκή βιβλιοθήκη υπό μορφή πολυγλωσσικού σημείου κοινής

πρόσβασης για ψηφιακό πολιτιστικό υλικό ενθαρρύνοντας τους εκδότες και τους δικαιούχους να διαθέτουν το ψηφιακό υλικό προς αναζήτηση και εξασφαλίζοντας κοινά πρότυπα ψηφιοποίησης ώστε να επιτευχθεί η διαλειτουργικότητα και διαγλωσσική δυνατότητα αναζήτησης δ) να βελτιώσουν τις συνθήκες ψηφιοποίησης και επιγραμμικής προσβασιμότητας καθιερώνοντας μηχανισμούς για τη διευκόλυνση της χρήσης «ορφανών έργων» ή έργων που είναι εξαντλημένα ή έχουν αποσυρθεί από την κυκλοφορία, πάντοτε όμως ύστερα από διαβουλεύσεις με τα ενδιαφερόμενα μέρη, ενώ ενθαρρύνεται η διάθεση καταλόγων γνωστών ορφανών έργων και έργων ελεύθερης πρόσβασης καθώς και ο εντοπισμός των φραγμών που υπάρχουν στη νομοθεσία για την προσβασιμότητα και χρήση πολιτιστικού υλικού.

Συνιστάται επίσης η θέσπιση εθνικών στρατηγικών για τη μακροχρόνια ψηφιακή διαφύλαξη και πρόσβαση σε ψηφιακό υλικό με σεβασμό στη νομοθεσία για την πνευματική ιδιοκτησία, η πρόβλεψη νομοθετικών ρυθμίσεων που να επιτρέπουν στα δημόσια ιδρύματα την πολλαπλή αντιγραφή και μετακίνηση ψηφιακού πολιτιστικού υλικού για λόγους διαφύλαξης, με πλήρη συμμόρφωση στη κοινοτική και διεθνή νομοθεσία για την πνευματική ιδιοκτησία, καθώς και η θέσπιση ρυθμίσεων αναφορικά με την κατάθεση υλικού που έχει δημιουργηθεί σε ψηφιακή μορφή (άρθρα 7-10).

Ο σεβασμός των δικαιωμάτων του δημιουργού αποτελεί προϋπόθεση για κάθε ζήτημα που έχει σχέση με τη ψηφιοποίηση, επιγραμμική προσβασιμότητα και ψηφιακή διαφύλαξη του υλικού, δεδομένου ότι τα δικαιώματα αυτά αποτελούν καίριο εργαλείο για την τόνωση της δημιουργικότητας, ενώ μεγάλη σημασία έχει και η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των φορέων, ώστε να αποφεύγεται η ψηφιοποίηση του ίδιου υλικού από περισσότερες βιβλιοθήκες ή αρχεία.

Η Ευρωπαϊκή Ψηφιακή Βιβλιοθήκη (Europeana) αποτελεί το πολιτιστικό όραμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για ψηφιοποίηση και διάσωση της ευρωπαϊκής πνευματικής κληρονομιάς. Σκοπός του προγράμματος είναι η δυνατότητα on line πρόσβασης σε δημόσιες βιβλιοθήκες και αρχεία των κρατών μελών, η ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών και μεταφορά τεχνογνωσίας για την εφαρμογή των σχετικών προγραμμάτων, καθώς και η αξιοποίηση των πορισμάτων διαβούλευσης σε σχέση με θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Η Europeana προσφέρει πρόσβαση σε πολιτιστικό υλικό από όλη την Ευρώπη σε ψηφιοποιημένη μορφή, όπως βιβλία, ταινίες, χάρτες, φωτογραφίες, ζωγραφικοί πίνακες, εφημερίδες, χειρόγραφα, εικόνες μνημείων, και συλλογές εικαστικών έργων.

Στενή σχέση με την Europeana έχει η Ευρωπαϊκή Πύλη Αρχείων στο Διαδίκτυο που εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Σύσταση της 14^{ης} Νοεμβρίου 2005. Η παροχή της κοινής αυτής πύλης στους Ευρωπαίους πολίτες, στις δημόσιες αρχές και στις επιχειρήσεις

με σκοπό τη διασυνοριακή πρόσβαση και αναζήτηση των Ευρωπαϊκών αρχείων και του αρχειακού υλικού υλοποιείται μέσω του προγράμματος APEnet ²⁶.

Η νέα on line ψηφιακή βιβλιοθήκη με όλες τις εκδόσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης που απελευθέρωσε την ευρωπαϊκή μνήμη από το χαρτί και επιτρέπει την πρόσβαση στον καθένα μας σε 23 επίσημες γλώσσες. Το περιεχόμενο θα καταστεί προσπελάσιμο μέσω της Europeana.

VI. Ο δημόσιος τομέας

Σύμφωνα με την κλασική άποψη στο δημόσιο τομέα ανήκουν τα έργα για τα οποία έχει παρέλθει η διάρκεια προστασίας. Ένας ευρύτερος ορισμός προσδιορίζει το δημόσιο τομέα με βάση τα εννοιολογικά όρια της πνευματικής ιδιοκτησίας, τους περιορισμούς στην έκταση του περιουσιακού δικαιώματος και τη χρονική διάρκεια

Ο δημόσιος τομέας είναι το αγαπημένο παιδί των ψηφιακών βιβλιοθηκών και αρχείων για το λόγο ότι τα έργα που ανήκουν στο δημόσιο τομέα μπορούν ελεύθερα να ψηφιοποιηθούν και να διανεμηθούν στο κοινό χωρίς την άδεια των δικαιούχων. Ο,τι δεν προστατεύεται εξυπηρετεί το κοινό που απολαμβάνει ελεύθερα τα έργα, εκτός αν μπορούν να εφαρμοσθούν άλλοι κανόνες, όπως η νομοθεσία για την πολιτιστική κληρονομιά. Η πιο ασφαλής περίπτωση δημόσιου τομέα παραμένει η παρέλευση της διάρκειας προστασίας. Η ψηφιοποίηση και on line διάθεση είναι ελεύθερη για όσα έργα έχει λήξει η διάρκεια προστασίας. Το ίδιο ισχύει και για το αρχειακό υλικό το οποίο δεν εμπίπτει στην έννοια του έργου.

Οι νέες τεχνολογίες οδήγησαν σε νέους τρόπους διεύρυνσης του δημόσιου τομέα.

Εδώ μπορούν να ενταχθούν οι άδειες ανοιχτού περιεχομένου που στηρίζονται στη λογική της μη εμπορευσιμότητας του διαδικτύου και επιζητούν την αποδέσμευση της πνευματικής ιδιοκτησίας από τους κλασικούς κανόνες. Στόχος όλων των διεθνών πρωτοβουλιών για την ανοιχτή πρόσβαση είναι η μετατροπή του διαδικτύου σε ένα εργαλείο για μια παγκόσμια βάση επιστημονικής γνώσης και πληροφόρησης. Μελετητές, ερευνητές και επιστήμονες είναι θετικοί στις πρωτοβουλίες αυτές. Αρχεία, Ερευνητικά Κέντρα, Πανεπιστήμια και Βιβλιοθήκες έχουν ήδη προχωρήσει στη διάδοση της έρευνας και της γνώσης με ανοιχτά αποθετήρια, ηλεκτρονικές πύλες και ηλεκτρονικά αρχεία με επιστημονικές εργασίες και μελέτες.

Πηγή των αδειών ανοιχτού περιεχομένου ήταν το κίνημα για τη δημιουργία ελεύθερου λογισμικού ξεκίνησε το 1983 με τη σύσταση του Ιδρύματος Ελεύθερου Λογισμικού (Free Software Foundation) από τον Richard Stallman. Στόχος ήταν η ανάπτυξη

²⁶ www.apenet.eu

λογισμικού με διαθέσιμο στον καθένα τον πηγαίο κώδικα. Πρόκειται για το λογισμικό ανοιχτού κώδικα (open source) το οποίο διατίθεται, χρησιμοποιείται, αναπαράγεται, τροποποιείται και διανέμεται περαιτέρω με βάση τους όρους που προβλέπονται στη Γενική Δημόσια Άδεια (General Public License) και ιδίως με τον όρο ότι ο πηγαίος κώδικας και η μετατροπή του προγράμματος θα διατίθενται ελεύθερα και δωρεάν σε όλους²⁷.

Οι πιο γνωστές όμως είναι οι άδειες Creative Commons (CC) που επιτρέπουν την ελεύθερη χρήση πέρα από τα όρια του fair use και των νόμιμων περιορισμών ως προς την έκταση του περιουσιακού δικαιώματος. Στο χρήστη επιτρέπεται ιδίως η αναπαραγωγή, η διανομή, η παρουσίαση στο κοινό και η μετατροπή του έργου. Σκοπός των προτάσεων αυτών είναι ο επαναπροσδιορισμός των κανόνων της πνευματικής ιδιοκτησίας και η δημιουργία νέας ισορροπίας με βάση τις αρχές του διαδικτύου. Η ελεύθερη διασκευή και μετατροπή καθιστά το περιεχόμενο προσιτό στο κοινό με τους συμβατικούς όρους που οι ίδιοι οι δημιουργοί διαγράφουν με απώτερο στόχο τη δημιουργία ενός συμβατικού δημόσιου τομέα πάνω στον οποίο μπορούν να παραχθούν άλλα έργα. Η ιδέα δημιουργίας ενός νέου δημόσιου τομέα εντός του ισχύοντος συστήματος πνευματικής ιδιοκτησίας είναι χρήσιμη και για τις χώρες με αναπτυσσόμενη οικονομία.

Η ένδειξη Some Rights Reserved επιτρέπει τη μη εμπορική χρήση του έργου που μπορεί να κυκλοφορεί ελεύθερα στο διαδίκτυο, αλλά και στη συνήθη έντυπη μορφή με αμοιβή από κάποιον εκδοτικό οίκο.

Το σύστημα των αδειών CC προτείνει ευέλικτους τρόπους άσκησης του δικαιώματος μέσω των συγκεκριμένων αδειών. Σε νομικό επίπεδο είναι γνωστό ότι το περιουσιακό δικαίωμα μεταβιβάζεται και ασκείται μέσω των συμβάσεων και αδειών εκμετάλλευσης. Από την άποψη αυτή οι άδειες Creative Commons μπορούν να ενταχθούν στη κατηγορία των μη αποκλειστικών αδειών εκμετάλλευσης.

Κάθε άδεια παραχωρείται σε τρεις μορφές: α) σε μορφή αναγνώσιμη από τον καθένα που αποτελεί περίληψη των βασικών όρων της άδειας (human-readable format- the Commons Deed) β) σε μορφή νομικού κειμένου που περιλαμβάνει τους συμβατικούς όρους της άδειας (lawyer-readable format - the Legal Code) και γ) σε μορφή μηχανής που περιέχει μεταδεδομένα και δίνει τη δυνατότητα αναγνώρισης των έργων τα οποία διατίθενται στο διαδίκτυο με άδεια CC από μηχανές αναζήτησης (machine readable format - Resource Description Framework metadata).

²⁷ Οι άδειες ανοιχτού περιεχομένου, όπως η Free Documentantion License, η Open Publication και η License Free Art License, έχουν αναπτυχθεί σχεδόν για όλες τις κατηγορίες έργων. Βασικοί όροι των αδειών αυτών είναι η ελεύθερη αντιγραφή, διανομή, παρουσίαση στο κοινό καθώς και η μετατροπή του έργου.

Οι άδειες CC είναι δυνατό να βρουν πεδίο εφαρμογής στα αρχεία, στις βιβλιοθήκες, στην εκπαίδευση και στις καλές τέχνες. Οι ραδιοτηλεοπτικοί οργανισμοί και τα οπτικοακουστικά αρχεία μπορούν επίσης να διαθέσουν μέρος των προγραμμάτων και των τους με άδειες CC, όπως το BBC που έχει διαμορφώσει την άδεια Creative Archive Licence Group για σκοπό μη εμπορικό, με αναφορά στο όνομα και δυνατότητα μετατροπής και δημιουργίας παραγώγου έργου.

Σε έμμεση διεύρυνση του δημόσιου τομέα οδηγεί η ψηφιοποίηση των ορφανών έργων (orphan works), δηλαδή των έργων με δημιουργό αγνώστου ταυτότητας (unidentified) ή με δημιουργό γνωστό που όμως δεν μπορεί να εντοπισθεί, πχ έχει άγνωστη κατοικία ή έχει πεθάνει και υπάρχει αβεβαιότητα ως προς τους κληρονόμους. Η ψηφιοποίηση και διάδοση των ορφανών έργων έχει σημασία γιατί τα έργα αυτά αντιπροσωπεύουν σημαντικό τμήμα των συλλογών των πολιτιστικών ιδρυμάτων στην Ευρώπη.

Η συμβολή των οργανισμών συλλογικής διαχείρισης είναι ουσιώδης στον τομέα αυτό γιατί έχουν πάντοτε τη δυνατότητα να βρουν ευκολότερα το δικαιούχο ή να δώσουν στο χρήστη συλλογική άδεια χρήσης του ρεπερτορίου τους ή να ακολουθήσουν το γνωστό σύστημα των διευρυσμένων συλλογικών αδειών (extended collective licensing) και να καλύψουν όλους τους δικαιούχους του κλάδου που εκπροσωπούν.

Το Arrow project (Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works) είναι ένα πρόγραμμα που υλοποιείται σε συνεργασία με βιβλιοθήκες, εκδότες, οργανισμούς συγγραφέων και οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης με στόχο να βρεθούν λύσεις για τον προσδιορισμό των δικαιούχων και τη διευκρίνιση του καθεστώτος των δικαιωμάτων συμπεριλαμβανομένων των ορφανών και εξαντλημένων έργων²⁸.

Η δημιουργία του νομικού πλαισίου για τη διευκόλυνση της ψηφιοποίησης και της διάδοσης των πολιτιστικών έργων αποτελεί βασικό στόχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο πλαίσιο του ψηφιακού θεματολογίου για την Ευρώπη μεταξύ των βασικών πρωτοβουλιών για μια ενιαία ψηφιακή αγορά περιλαμβάνονται η Πρόταση Οδηγίας για τα ορφανά έργα, η διεξαγωγή διαλόγου με τους ενδιαφερομένους με σκοπό τη λήψη μέτρων για τα εξαντλημένα έργα και η δημιουργία βάσεων δεδομένων με πληροφορίες για τα δικαιώματα²⁹.

Η δημιουργία ηλεκτρονικού μητρώου έργων που έχουν πέσει στο δημόσιο τομέα είναι ένα θέμα το οποίο βρίσκεται στο επίκεντρο πολλών αναζητήσεων. Όταν τα δεδομένα ενός έργου μετατρέπονται σε ψηφιακή μορφή και μπορούν να γίνουν αναγνώσιμα από μηχανές

²⁸ www.arrow-net.eu

²⁹ Ψηφιακό θεματολόγιο για την Ευρώπη: βασικές πρωτοβουλίες MEMO/10/2010, Βρυξέλλες 18 Μαΐου 2010 σ.8.

αναζήτησης ή λογισμικό, γίνεται λόγος για Rights Expression Languages(REL)³⁰. Το σύστημα πληροφόρησης ccREL επιτρέπει να εντοπισθούν τα έργα που έχουν αδειοδοτηθεί με άδειες Creative Commons.

Οι λεγόμενοι Public domain calculators που έχουν αναπτυχθεί τελευταία από μη κυβερνητικές οργανώσεις δίνουν τη δυνατότητα υπολογισμού της διάρκειας προστασίας του έργου με τεχνολογικό τρόπο, έτσι ώστε να γίνεται σαφές αν ένα έργο έχει πέσει στο δημόσιο τομέα. Ενδεικτικά αναφέρεται ο Public Domain Sherpa calculator που έχει αναπτυχθεί στις ΗΠΑ για έργα του δημόσιου τομέα.

Έχουν επίσης αναπτυχθεί πολλά συστήματα ψηφιακής κατάθεσης έργων ιδίως για έργα που διατίθενται στο διαδίκτυο με άδειες ανοιχτού περιεχομένου, όπως το SafeCreative που λειτουργεί στην Ισπανία σε συνεργασία με τα Creative Commons, τα Registered Commons και το Numly. Ηλεκτρονικά αποθετήρια και βάσεις δεδομένων διαθέτουν στο κοινό έργα που έχουν πέσει στο δημόσιο τομέα, όπως οι ηλεκτρονικές βάσεις του Gutenberg Project και του Open Knowledge Foundation. Πολλά έργα που ανήκουν στο δημόσιο τομέα αποτελούν βασικό περιεχόμενο της ψηφιακής βιβλιοθήκης Europeana και της World Digital Library που αναπτύχθηκε από την UNESCO.

VII. Επίμετρο

Στο ερώτημα, «Τι θα γίνει μετά την ψηφιοποίηση;» η απάντηση είναι ότι από πλευράς πνευματικών δικαιωμάτων, τα αρχεία μπορούν να διαθέσουν on line στο κοινό ένα μεγάλο τμήμα του περιεχομένου τους που δεν ανήκει στο πεδίο εφαρμογής της πνευματικής ιδιοκτησίας. Το ίδιο ισχύει και για τα έργα που ανήκουν στο δημόσιο τομέα λόγω παρέλευσης της διάρκειας προστασίας. Για τα έργα που αποτελούν αντικείμενο προστασίας, η πρόσβαση στο αρχειακό υλικό δεν αποκλείεται, αλλά είναι αναγκαία η εκκαθάριση των δικαιωμάτων όσον αφορά τη διάθεση και διανομή του αρχειακού υλικού.

Η ψηφιακή τεχνολογία έχει θέσει σε αμφισβήτηση τους περιορισμούς που προβλέπονται στη νομοθεσία για τα αρχεία και τις βιβλιοθήκες. Η σημασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για τη δημιουργικότητα στην πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης είναι θεμελιώδης. Εξίσου όμως σημαντική είναι η διαφύλαξη της συλλογικής μνήμης και η διάδοση της γνώσης, Η ισορροπία αναζητείται σε νομοθετικές ρυθμίσεις. Η παρέμβαση του νομοθέτη συνήθως είναι αποτέλεσμα συμβιβασμού. Μήπως είναι σκόπιμο στο συμβιβασμό αυτό να προχωρήσουν οι ίδιοι οι δικαιούχοι με τους ενδιαφερόμενους φορείς, ώστε η λύση να είναι προσαρμοσμένη σε συγκεκριμένες ανάγκες ανάλογα με την εξέλιξη της τεχνολογίας ;

³⁰ Για τις πληροφορίες αυτές βλ. τη μελέτη Severine Dusollier, Scoping study on copyright and related rights and the public domain, WIPO, April 30. 2010, σ, 56 επ.

Σε κοινοτικό και διεθνές επίπεδο προωθούνται νομοθετικές λύσεις για τις βιβλιοθήκες, τα αρχεία, τα ορφανά έργα και τα άτομα με αναπηρίες. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή φαίνεται να είναι αποφασισμένη να επικαιροποιήσει και αναθεωρήσει τους ισχύοντες κανόνες της ενιαίας αγοράς και για το λόγο αυτό τα θέματα αυτά βρίσκονται στο επίκεντρο της ψηφιακής ενιαίας αγοράς και ψηφιακής σύγκλισης³¹.

Διονυσία Καλλινίκου
30 Σεπτεμβρίου 2010
kallinikoudionysia@yahoo.gr

³¹ « Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προκαλεί συζήτηση σχετικά με την ενιαία ψηφιακή αγορά διαδικτυακού δημιουργικού περιεχομένου», IP/09/1563, Βρυξέλλες 22 Οκτωβρίου 2009.

